

ОСОБЛИВОСТІ ПОНЯТТЯ «СИРИТСТВО» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА КИТАЙСЬКІЙ НАУЦІ ТА ПРАКТИЦІ

Калашник Любов Сергіївна,
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди,
м. Харків Україна,

Складна соціально-економічна ситуація в суспільстві безпосередньо впливає на один з найбільш важливих його елементів – інститут сім'ї (його норми, цінності), відображається на загальному соціальному контексті, формуючи середовище, в якому ці сім'ї існують і саме сімейні проблеми та конфлікти спричиняють значну кількість негативних явищ, з яких найшвидше зростає явище біологічного і соціального сирітства. Нажаль, не минула ця проблема і сучасну Україну.

Сьогодні за офіційною статистикою в Україні загальна кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, складає 103 679 осіб [10]. Слід зазначити, що це число лише дуже приблизно відображає реалії життя, оскільки безпритульні діти, діти вулиць, діти, що перебувають у диспансерах, установах кримінально-виконавчої служби України і т. і., не враховані у цій цифрі. Також не ведеться облік дітей-соціальних сиріт, кількість яких збільшується в геометричній прогресії внаслідок заробітчанства батьків (особливо гостро ця проблема стоїть в західних регіонах країни).

Для дітей-сиріт характерний низький рівень фізичного розвитку та соматичного здоров'я: найчастіше має місце дисгармонійний фізичний, ментальний, психічний розвиток. Поширеність захворювань у дітей-сиріт, які виховуються в будинках-інтернатах, перевищує популяційні показники у 1,5 - 2 рази. У цілому для цього контингенту дітей характерний низький рівень здоров'я, і у більшості зустрічається поєднання кількох захворювань. Заслуговує уваги збільшення пограничних нервово-психічних розладів. На жаль, картина загалом по країні невтішна і навряд чи сприятиме поліпшенню якості населення України [4; 11].

Законодавство України гарантує цілу низку пільг та допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування. Разом з тим, сирітство як явище продовжує поширюватися. Виходячи із економічних реалій, кількість українських сімей, які мають можливість усиновити чи встановити опіку над дітьми-сиротами чи дітьми, позбавленими батьківського піклування, зменшується, а відповідно збільшується частка тих дітей, які потрапляють у заклади соціального захисту. Найбільш прикорм є те, що діти сиротіють при живих батьках, а допомога цим дітям з боку держави, в основному, зводиться до декларування збільшення соціальних виплат, збільшення фінансування на їх опікування та надання їм більш широкого пакету пільг та гарантій, але на практиці упирається в проблему недофінансування як на місцевому, так і на загальнодержавному рівнях, відсутністю квот на робочих місцях для випускників дитячих будинків, упередженість з боку роботодавців та пересічних мешканців країни тощо.

Окреслена проблема вимагає негайного вирішення. Загальновизнано, що стара система піклування про дітей-сиріт, яка дісталася Україні в спадок від Радянського Союзу, неефективна, вельми затратна та апріорі провальна в сучасному економічному становищі країни. В цьому сенсі заслуговує на увагу досвід організації системи роботи з дітьми-сиротами в сучасній КНР, яка спрямована на інтегрування дітей-сиріт в суспільства на правах рівних можливостей, усунення наслідків сирітства (велика кількість сиріт, які утримуються коштом держави) та на недопущення появи цього явища або зведення його до мінімуму у кількісному показнику.

В українській мові словом «сирота» зазвичай називається дитина, яка втратився одного або двох батьків. У побуті й фольклорі сиротою називаються персонажі, що втратили опікуна, захисника. У Древній Русі сиротами називалися селяни. Сиротами

вважаються всі покинуті й, насамперед, залишені батьками діти, долею й удачею злиденні, чоловіками удови. Сиротами було прийнято також називати дітей солдатів. Застосування слова «сирота» до дітей солдатів пов'язане з тим, що рекрути й солдати сприймалися суспільством як соціальна група, яка займає прикордонне положення між миром людей і миром мертвих, оскільки вони віддалені від родини [1; 4].

Не завжди причиною сирітства є смерть обох батьків. «Сиротою» також називають і таку дитину, у якої вмерла тільки мати (підкреслюючи нездатність чоловіка повноцінно займатися і опікуватися дитиною). Образ сироти часто зустрічається у фольклорі; у міфах і казках, де сирота - це нещасна і погано вихована дитина, яка вічно плаче й щось просить, дитина, за якою погано стежать.

Положення сиріт у суспільстві завжди було депривіольованим. З погляду суспільної моралі слов'янських народів, усі сироти відносяться до категорії соціальних ізгоїв і, подібно недоторканим у кастовій системі Індії, вважаються поза класовою структурою. Маргинальність сиріт виражається в тім, що вони знаходяться збоку, на узбіччі повнокровного громадського життя. У південних слов'ян сиріт не допускали до участі у весільному обряді. У Сербії борошно для весільного печива можуть просівати тільки дівчини, що мають батьків. У Болгарії не запрошують сироту на третій день після пологів, коли піддобрюють наречниць (орисниць) - богинь, які визначають долю немовляти [2; 12].

Останніми роками в Україні загострилася проблема сирітства, що пов'язано з ростом числа дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, у зв'язку з падінням соціального престижу сім'ї, її матеріальними й житловими труднощами, збільшенням позашлюбної народжуваності, зниженням стабільності шлюбу, а також зміною соціального складу сирітства, збільшенням серед сиріт дітей зі складними, комплексними видами відхилень, різними формами затримки психічного розвитку, із труднощами в навчанні, поведженні (схильністю до бродяжництва, тютюнопаління, асоціального поведження тощо).

На сьогоднішній день теоретична соціологія виділяє наступні **види сирітства**:

- Власне сироти.
- Позбавленці.
- Відмовники.
- Інтернатські сироти.
- Домашні (соціальні) сироти [3; 256]:

Сирота – дитина, чий батьки рано вмерли. Зі смертю батьків функції соціального батьківства беруть на себе держава, церква, громадські організації й інститути, окремі родини.

Позбавленець – дитина, чийх батьків позбавили батьківських прав за причин і згідно до процедури, передбаченої чинним законодавством країни.

Відмовник — на [жаргоні медичних](#) і [соціальних працівників](#) це така дитина, від [виховання](#) і утримання якої батьки офіційно відмовилися при народженні [батьки](#) через убогість матеріального становища або [побутову](#) непорядкованість, або [неповнолітні](#) матері — зі [страху](#) перед осудом за небажану [вагітність](#). Одержавши [статус](#) «відмовного», дитина повинна бути передана у спеціальний сирітський заклад або родину, однак через затримки в оформленні [документів](#), недостатку спеціалізованих установ і відсутність місць у них, діти залишаються жити в лікарнях. Також однією з умов появи лікарняного відмовника є стан його здоров'я. [Законодавством](#) не передбачено [піклування](#), спеціальний [догляд](#) і фінансування лікарняних відмовників. Малята відчувають серйозний [дефіцит уваги](#) і спілкування, що приводить до так званого емоційного [голоду](#), більшу частину часу лежать у ліжечках, практично не бувають на вулиці, недостатньо забезпечені особистими речами, засобами по догляду. На сьогоднішній день, крім персоналу лікарень, офіційно займатися й доглядати відмовників в лікарнях дозволено лише сестрам милосердя, які отримали певну освіту [5; 34].

Інтернатський сирота – діти, чиї батьки реалізували своє право на передачу дитини на піклування державі без позбавлення їх батьківських прав. Відповідно до законодавства України, батьки можуть делегувати державі свої обов'язки щодо утримання й виховання дитини в конкретних випадках: довгострокове відрядження, стан здоров'я батьків, погана житлова й матеріальна ситуація. Передача дитини в будинок-інтернат декларується як міра тимчасова, однак практика показує, що більшість таких дітей виховуються в інтернатах до повноліття.

Соціальний сирота - явище, обумовлене наявністю в суспільстві дітей, що залишилися без піклування батьків внаслідок позбавлення їхніх батьківських прав, визнання батьків недієздатними, безвісно відсутніми й т.д. Батьки юридично в дитини є, але фактично не беруть участь у його житті. Батьки й діти, у найкращому разі, чужі один одному, а в гіршому - перебувають в антагоністичних відносинах. Соціальне сирітство також має підвиди:

- *явне* – батьки не беруть участь у житті дитини внаслідок того, що не проживають разом з нею. Типовою ситуацією подібного роду можна вважати варіант, коли батьки перебувають на заробітках, а дитина залишена на піклування бабусі, яка за станом здоров'я не може повноцінно за нею доглядати;

- *приховане* - викликано зміною відносин до дітей, аж до їхнього повного витиснення з родин, внаслідок чого росте феномен безпритульності серед дітей і підлітків [6; 29].

Щодо КНР, то 100 % дітей сиріт в країні – це діти, які дійсно не мають обох батьків. Найбільшим чином діти втрачають їх внаслідок стихійних лих, або батьки – переважно, вихідці з економічно відсталих регіонів – «підкидують» дітей державі, залишаючи їх у громадських місцях і знайти таких батьків неможливо, хоча в китайській поліції існує цілий підрозділ, який займається розшуку таких батьків-зозул (кількість «підкинутих» дітей, в яких не змогли знайти батьків, не перевищує 15 від загальної кількості дітей-сиріт в країні). За офіційними даними керівництва КНР, сьогодні в країні 537 тис. дітей-сиріт і лише 66 тис. з них повністю утримуються коштом держави, решта знаходиться під опікою чи на усиновленні в родичів. І тільки ті, що повністю утримуються державою, китайським суспільством і наукою визначаються як діти-сироти (ті, що є всиновленими, не отримують з боку держави ніяких дотацій чи переваг) [8].

Законодавство країни не передбачає можливості передати дитину на утримання до інтернатного закладу (виняток складають лише обдаровані, зокрема, спортивно, діти. В такому разі дитина з віку 6 років може утримуватися коштом держави в спеціальних спортивних чи інших профільних інтернатах задля розвитку її здібностей. Батьки дитини щомісячно отримують від держави стипендію у розмірі еквіваленту 100 долларам США). Також в КНР ніколи не існувало статусу дитини-напівсироти.

Теоретично, подружжя має право відмовитися від хворої дитини, але в подальшому це подружжя не отримає дозволу народити ще одну дитину і повинно сплачувати державі за утримання хворої дитини в спеціалізованому лікарняному закладі (Кожна майбутня мати має пройти серію тестів на стан здоров'я дитини і якщо є підозра, що дитина має генетичні вади, пропонується зробити аборт на будь-якому сроці, а подекуди навіть проводиться примусова стерилізація жінки). Якщо родина не зголошується на аборт, вона повинна самостійно дбати про хвору дитину [9].

Ще однією особливою категорією дітей-сиріт в КНР є діти, яких батьки залишили задля того, щоб мати змогу народити дитину в другому шлюбі. Законодавство КНР передбачає, що якщо подружжя, яке має дитину бажає розлучитися, то у наступному шлюбі ані колишній чоловік, ані жінка не мають права мати дітей. (Ця законодавча норма, доречі, є досить впливовим фактором щодо невеликої кількості офіційних розлучень в країні). Якщо нове подружжя не бажає виховувати дитину від попереднього шлюбу, вони можуть офіційно від нього відмовитися, але обидві нові родини втраять право мати власних дітей за будь-яких обставин (на них не поширюється право народжувати другу

дитину) та повинні у рівних частках сплачувати утримання дитини в дитячому будинку. Тому певна кількість родин вирішує «підкинути» дитину державі. Майже в 80% випадків батьків знаходить поліція, вони сплачують штраф і відтоді виховують дитину у новій родині (як правило, матері), але під щільним контролем з боку громадськості та поліції [7].

Сироти в Китаї ніколи не були героями народного фольклору чи професійної літератури (виняток – ідеологічно спрямована література Новітніх часів, де образ сироти, який не шкодує власного життя заради Великого Китаю, Партії, загальної справи досить вдало використовується заради патріотичного виховання молоді), адже в історії країни сирітство не мало масового характеру.

Ще одна відмінність між Україною та Китаєм полягає в сприйнятті феномену сирітства суспільством. Українці вважають дітей-сиріт «від початку знедоленими», перед якими держава та суспільство завинило, а, отже, *повинно* облаштовувати їх життя, бути терпимим до них (спокутувати провину), а китайці не виокремлюють дітей-сиріт у спеціальну групу населення, яка вимагає до себе особливого ставлення.

В якості **висновку** можна зазначити, що:

- на сьогодні, порівняно з законодавством України, система державних нормативних актів, які регулюють соціально-гуманітарну політику КНР щодо дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, можна вважати нерозвинутою, але це пояснюється молодістю процесу законотворчості в країні;
- вживаючи поняття «дитина-сирота» в офіційній документації, Україна та Китай розуміють під цим терміном досить різні реалії. Слід зазначити, що офіційно статус сироти є визнаним в обох державах, але в Українському законодавстві він є більш широким, ніж в китайському, де офіційно сиротою визнаються лише діти, батьки яких померли;
- законодавство України розробило спеціальні нормативні акти для різних категорій сиріт в державі: напівсиріт (статус відмінено, але деякі пільги залишилися), дітей, позбавлених батьківського піклування, соціальних сиріт, всиновлених сиріт, сиріт, переданих під опіку та піклування тощо. Держава КНР, згідно з національним законодавством, виділяє лише категорію сиріт. Передані під опіку та піклування, всиновлені діти-сироти не користуються будь-якими пільгами та дотаціями з боку держави. Існування феномену соціального сирітства не в КНР не є офіційно визнаним;
- різними для України та КНР є шляхи потрапляння дитини до закладів освіти інтернатного типу. Якщо в Україні левову долю цих дітей складають відмовники, діти, позбавлені батьківського піклування, то в КНР основною причиною сирітства є стихійні лиха;
- у провадженні національної соціально-гуманітарної політики Україна прагне до європейських стандартів, приводить власне законодавство у відповідність до міжнародних вимог, у той час як КНР, визнаючи прогресивність ратифікованих державою міжнародних нормативних актів щодо дітей-сиріт, залишила за собою право будувати власну політику щодо цієї категорії населення виходячи із власних історичних традицій та економічного становища країни.

Література

1. *Артюшкіна Л.М.* Сирітство в Україні як соціально-педагогічна проблема (соціально-правовий аспект) / Л.М.Артюшкіна, А.О.Полянничко. – Суми: СумДПУ, 2002. – 268 с.
2. *Зарецкий В.К.* Пути решения сиротства в России / В.К.Зарецкий, М.О.Дубровская, В.Н.Ослон, А.Б.Холмогорова - М.: ООО «Вопросы психологии», 2002 – 208 с.
3. *Кравченко А.* Социология: Общий курс: Учебное пособие для вузов / А.Кравченко – М.: ПЕРСЭ; Логос, 2002. – 640 с.

4. Медико-психологічні та соціальні проблеми дітей-сиріт / [Під ред. М.М.Коренева, І.С.Лебець, Р.О.Моїсеєнко]. – К, 2003. – 239 с.
 5. Оржеховська В.М. Дитяча бездоглядність та безпритульність: історія, проблеми, пошуки / В.М.Оржеховська, В.Є.Виноградова-Бондаренко - К, 2009. – 172 с.
 6. Соціальна педагогіка. Підручник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. - 352 с.
 7. *Duxbury P.* Child protection and family support: A practical approach // Child and family social work. — 2007. — Vol.2, issue 1. — p.67-68.
- Сайт новин Верховної ради України [Електронний ресурс] – Режим доступу: